

Gönderim Tarihi: 01.04.2016 Kabul Tarihi: 30.06.2016

1970 TARİHLİ 10. SINIF TARİH DERS KİTABININ GÖRSEL TASARIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Ebru DEMİRCİOĞLU*

EVALUATION OF 10th GRADE HISTORY TEXTBOOK ISSUED IN 1970 IN TERMS OF VISUAL DESIGN

Öz

Ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Bu materyallerin en önemli öğelerinden birisi de görsellerdir. Görseller ders kitaplarında sunulan bilgileri açıklama, basitleştirme ve anlamlı hale getirmede önemli rol oynamaktadırlar. Bu alanda yapılan çalışmalar ders kitaplarındaki görsellerin görsel hazırlama kriterlerine yeterince dikkat edilmeden hazırlandığını göstermektedir. Bu nedenle ders kitabını hazırlayan kişilerin, bir ders kitabının içerisine konulacak görsellerin hangi özellikleri taşımaları ve ders kitabında nerelere yerleştirilmesi gerektiği konusunda bilgi ve deneyim sahibi olmaları gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 1970 tarihinde hazırlanan Lise II Tarih Ders Kitabı'nı, bir ders kitabındaki görsellerin taşımaları gereken özellikler açısından değerlendirmektir. Buna ek olarak, elde edilen verilerin günümüz literatürüyle karşılaştırılması ve tarih ders kitaplarındaki görsellerin hazırlanmasında ne tür gelişmelerin yaşandığı da ortaya konmaya çalışılacaktır. Araştırma, nitel bir anlayışla gerçekleştirilmiş olup, veriler doküman analiziyle elde edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, 1970 tarihli tarih ders kitabındaki görsellerin bazı açılardan günümüz tarih ders kitaplarında yer alan görsellere kıyasla daha iyi hazırlandığı da görülmektedir. Bunun yanında incelenen ders kitabında günümüz ders kitaplarında yer almayan el çizimi görseller, görsellerle ilgili açıklamalar ve görsellerle ilgili numaralandırmalar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Ders Kitabı, Görsel Tasarım, Tarih Eğitimi, Doküman Analizi.

Abstract

Textbooks are important element of teaching and learning process in schools.

¹Bu çalışma, 14-16 Haziran 2012 tarihinde Trabzon'da yapılan II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

*Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: ebrudemircioglu@ktu.edu.tr.

These materials play an important role in explaining, simplifying and making meaningful the knowledge in textbooks. For this reason, those people who prepare textbooks have to have experience about how to prepare visual materials in the textbooks.

Research regarding visual materials in the textbooks indicates that visual materials of some textbooks are not prepared in the light of the rules of visual material criteria.

The purpose of this paper is to evaluate the 10th grade history textbook issued in 1970 in terms of visual design. Besides this, the data gathered will be compared related literature about visual materials in history textbooks. Furthermore, research will contribute the literature concerning what kinds of developments took place about visual materials of history textbooks. Study is based on documentary research which is an important research approach in social science. In the light of the data, it can be said that some visual materials of 10th Grade History textbooks are better than the current visual materials of history textbooks.

Keywords: History Textbook, Visual Design, History Education, Documentary Research.

1. Giriş

Ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Eğitim teknolojileri alanında meydana gelen gelişmelerle, farklı öğretim araçları geliştirilmiş olmasına karşın, bu materyaller hala dünyanın pek çok yerinde öğretmen ve öğrencilerin derslerinde kullandıkları en temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili literatür incelendiği zaman ders kitaplarıyla ilgili değişik tanımların yapıldığı görülmektedir. UNESCO'ya göre ders kitabı, kapakları dışında en az 49 sayfa olan ve süreli niteliği olmayan basılı yayındır (Ceyhan ve Yiğit 2014; Aktaran: Demircioğlu 2011). Diğer bir tanımda ise ders kitabı, belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak önerilen kitap olarak tanımlanmaktadır (TDK 2015).

Ders kitaplarının eğitim ve öğretim sürecine katkıları incelendiği zaman, bu materyallerin eğitim ve öğretime önemli katkı sağladıkları görülmektedir. Ders kitapları, öğrenmede zaman ve mekân sınırını kaldırmanın yanında, bilgileri düzenli bir biçimde öğrenciye sunması sayesinde anlamlı öğrenmeyi desteklemektedirler. Bunun yanında bu materyaller, tekrar tekrar kullanılabilme imkânı da sunmaktadırlar (Demircioğlu 2011). Ayrıca ders kitapları, öğretmenlere içerikle ilgili olarak yol göstermekte ve öğretmenin derse hazırlıklı gelmesine de katkı sağlamaktadırlar (Dayak, 1998; Aktaran: Adıbelli 2007; Tosunoğlu vd. 2001).

Ders kitapları, fiziki yapı, içerik ve görseller olmak üzere farklı bölümlerden oluşmaktadır (Kılıç ve Seven 2007). Bu öğretim materyalinden istenilen verimin alınabilmesi için dikkat edilmesi gereken temel hususlardan biri görsellerdir. Nitelikli bir ders kitabı, yeterli sayıda görsele sahip olmanın yanında, öğrencileri estetik açıdan da eğitmelidir (Demircioğlu 2011). Ayrıca bu materyaller kaliteli kâğıda basılı olmalı ve kapak başta olmak üzere estetik

açıdan okuyucunun ilgisini çekmelidir. Ayrıca ders kitabının genel görsel düzeninin de eğitici olması gerekir.

Bir ders kitabının görsel düzeninin yeterliliği grafik tasarımıyla doğrudan alakalıdır. Grafik tasarımı, görsel düzenlemelerin tümüyle ilgili olup, görsel düzeni oluşturan grafik tasarımı öğeleri İşeri (2003)'e göre, "harf, sözcük, paragraf, resimleme, fotoğraf, renk, doku ve kâğıt gibi bir kitabı elle tutulur, gözle görülür kılan öğelerin tümüdür." Ders kitabının görsel düzeni, o materyalin öğrenci gözünde ilginç ve anlaşılır olabilmesinde etkili olan unsurlar arasında yer almaktadır.

II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde ders kitaplarının farklı açılardan incelenmesiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Demircioğlu 2013). Dünyada bu gelişmeler yaşanırken, ülkemizde ise tarih ders kitaplarının incelenmesiyle ilgili çalışmalara 1990'ların başında ilginin arttığı görülmektedir (Demircioğlu 2011). Özellikle Özbaran ve öğrencileri, 1990'ların ilk yarısında ders kitaplarının içerik ve ideolojik boyutunu inceleyen çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda Türkiye'de tarih ders kitaplarının ulus-inşa sürecinin önemli bir ögesi olduğu vurgulanmaktadır. 1990'ların ortasında İzmir Buca'da yapılan *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu*, tarih ders kitaplarını eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir (Demircioğlu 2011). Sempozyumda tarih ders kitaplarının öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmadığı ve ideolojik boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir (Sakaoğlu 1998; Arıkan 1998). Ayrıca, tarih ders kitabıyla ilgili Kabapınar'ın (1998) Türk ve İngiliz tarih ders kitaplarını kullanılabilirlik ve tasarım açısından incelediği doktora tezi, Türk tarih ders kitaplarında bu unsurlar açısından problemler olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıdaki çalışmalara ilaveten, bir dizi araştırmacının tarih ders kitaplarındaki görsellere yönelik çalışmalarının da olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların ders kitaplarındaki görsellere yönelik ortak sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Alpan 2004; Alkan 2002; Çetin 2008; Demircioğlu 2011; Gürol 2002; Kabapınar, 1998; Kalın 2007; Kars 2006; Sığan 1997).

- Ders kitaplarında yer alan görseller, ders kitabını sadece görsellerle donatma amacıyla bu materyallere yerleştirilmişlerdir.
- Ülkemizde ders kitapları görsel açıdan ihmal edilmiştir.
- Ders kitaplarındaki görseller nicelik ve nitelik olarak çok yetersizdir.
- Kullanılan görseller metinleri desteklememiştir.
- Punto, yazı stili, satır aralığı, forma sayısı belirlenmiş ölçütlere uygun değildir.
- Kitapta bulunması gereken bölümler, kitaplarda eksik olarak yer almaktadır.
- Görsellerle metinler birbiriyle örtüşmemektedir.
- Görseller resimlemeden çok fotoğraflardan yararlanılarak yapılmışlardır.
- Görseller yaratıcı, yönlendirici, düşündürücü nitelik taşımamaktadırlar.
- Kapak tasarımları uygun değildir.
- Ders kitabının kapak tasarımları iyi yapılmamıştır.
- Sayfa tasarımları gelişmiş güzel yapılmıştır.

Yukarıdaki çalışmaların ışığı altında, ülkemizde hazırlanan ders kitaplarının bir kısmında görsel tasarımla ilgili problemler yaşandığı söylenebilir. Ülkemizdeki ders kitaplarının bir kısmında görsellik ile ilgili problemler yaşandığıyla ilgili akademik verilere sahip olmamıza karşın, bu materyallerin geçmişten bu güne görsel açıdan nasıl bir değişim geçirdiğiyle ilgili detaylı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu çerçevede, 1970 tarihli Lise II (10. Sınıf) Tarih Ders Kitabı'nın görsel tasarım açıdan değerlendirilmesinin bu alana bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 1970 tarihli *Lise II (10. Sınıf) Tarih Ders Kitabı*'nı görsel tasarım açıdan değerlendirmektir. Bu çerçevede değerlendirme, ders kitabının dış görünüşü, sayfalarının tasarımı, kullanılan yazı (tipografya) ve görseller esas alınarak yapılacaktır.

2. Araştırmanın Modeli

2.1. Durum Çalışması

Küçük çaplı eğitim araştırmalarında sıkça kullanılan bir yaklaşımdır.

Durum çalışmaları öğrenci, öğrenciler, sınıf ve birimler vb. üzerinden yürütülebilir. Burada hedef araştırılan konuyla alakalı birim ve durumla ilgili derinlemesine bilgi ortaya koymaktır (Scott and Morrison 2005). Bu çalışmada araştırmaya konu olan materyal *1970 tarihi Lise II (10. Sınıf) Tarih Ders Kitabı*'dır.

2.2. Doküman İncelemesi

Araştırma, doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Fiziki bir nesne üzerinde insan izlerini içeren materyaller olarak tanımlanan dokümanlar (Travers 1964; Aktaran: Bell 1997), sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel çalışmalarda sıkça kullanılan unsurlardır. Yazılı ve yazılı olmayan dokümanların değerlendirilmesi esasına dayanan doküman incelemesinde farklı materyaller kullanılmaktadır. Bunların bir kısmı, kitap, gazete, dergi, not, mektup ve hatıra gibi materyallerin yanında, yazılı olmayan film, televizyon programı, resim, fotoğraf ve çizimlerdir (Robson 1998). Sosyal bilimlerin değişik alanlarında kullanılan doküman incelemesi, eğitim bilimleri alanında kullanılan temel araştırma türlerinden birisidir. Özellikle ders kitabı analizine dayalı çalışmalar doküman incelemesi anlayışıyla yürütülmektedir.

2.3. Veri Analizi

Doküman incelemesi çalışmalarında veriler betimsel analiz ve içerik analizi yoluyla elde edilmektedir (Miller and Brewer 2003). *1970 tarihi Lise II (10. Sınıf) Tarih Ders Kitabı*'nı görsel tasarım açısından incelemeyi hedefleyen bu çalışmada veriler nitel bir anlayışla elde edilmiş olup, elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Betimsel analize dayalı ders kitabı incelemelerinde veriler, önceden belirlenen kavram ve temalar yoluyla elde edilir (Şimşek ve Yıldırım 2011).

Çalışmada 1970 tarihinde Emin Oktay tarafından hazırlanan Lise II (10. Sınıf) Tarih Ders Kitabı kullanılmıştır. Ders kitabı, 296 sayfa olup, İstanbul'da Atlas Yayınevi tarafından Oya Matbaası'na bastırılmıştır. Araştırmada kullanılan ders kitabı 1960 ve 1970 sürecinde Türkiye'deki liselerde okutulan tarih ders kitaplarının temel özelliklerini yansıtmaktadır. Araştırmada incelemesi yapılan ders kitabı, dış görünüş, sayfa tasarımı, kullanılan yazı ve görseller açısından değerlendirilmiştir. Scott (1990), dokümanlara dayalı çalışmalarda araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için materyalin dört farklı açıdan ele alınmasını önermektedir. Bunlar, orijinallik, güvenilirlik, temsil ve anlamdır. İncelemesi yapılan ders kitabı, bu dört farklı açıdan değerlendirmeye tabi tutularak araştırmanın geçerliliği sağlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmada kullanılan ders kitabı, dış görünüş, sayfalarının tasarımı, kullanılan yazı (tipografya) ve görseller şeklinde dört temel kategoride analiz edilmiştir. Elde edilen veriler aşağıdaki gibidir;

3.1. Ders Kitabının Dış Görünüşü

Bu kategoride ders kitabı, şekil ve malzeme, kapak görseli ve düzeni, kullanılan yazı ve ders kitabında bulunması gereken bilgiler olarak alt kategorilerde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

3.1.1. Şekil ve Malzeme

Kitabın ebat ölçüsü A5 (16x24) formatında olup, kitap kapağı ciltlenmemiş ve sağlam olmayan saman kâğıdından oluşmaktadır. Kullanılan yazı genişliği bazı sayfalar hariç² öğrenci seviyesine uygun olup, eserde renk kullanımı yoktur. Sadece sayfa 97’de “İslamlığın yayılması ve alınan yerler” adlı harita 7, mavi, yeşil, sarı, kırmızı ve bordo ile renklendirilmiştir. Bu görselin renkli olarak sunulma nedeninin İslamiyet’in yayılış alanını özellikle vurgulamak olduğu düşünülmektedir. Ön ve arka kapak bir bütün olarak tasarlanmış olup, ders kitabının kapakları düzgün ve çapaksız kesilmiştir. Kitap, 10 formadan oluşmaktadır ve bu formalar zımba teli ile birbirine bağlanmıştır.

3.1.2. Kapak Görseli ve Düzeni

Kapakta kullanılan görsel estetik bir kaygı taşımamakta olup, göze ilk çarpan özelliği küçük olmasıdır (2,5 cm x 4 cm). Buna ilaveten, kapakta kullanılan resim dikkat çekicilikten, uyarıcılıktan ve albeniden uzak olup öğrencilerin ilgisini çekmekten uzaktır. Başka bir deyişle ders kitabı kapağı görsel tasarım ilkeleriyle uyuşmamaktadır.

Kitabın sırt yazısı yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarıya doğru olup, kapakta 4 farklı puntoda yazı çeşidi kullanılmıştır. Kitap kapağındaki bilgiler doğru olarak sıralanmış olup, üst kısımda sırasıyla; kitabın yazarı ve okutulacağı sınıfın seviyesi yer almaktadır.

3.1.4. Ders Kitabı ve İçeriğini Tanıtıcı Bilgiler

² Bkz. s. 5, 14, 15, 16, 17, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 52, 53, 59, 60, 70, 71, 80, 81, 82, 91, 92, 101, 102, 110, 111, 121, 122, 123, 124, 142, 143, 144, 145, 172, 173, 174, 175, 201, 202, 208, 209, 220, 221, 222, 243, 244, 259, 260, 261, 267, 296.

Nitelikli bir ders kitabının en temel bölümlerinden birisi, eserin ve içeriğin tanıtıldığı bölümdür. İncelenen ders kitabında iç kapakta, kapak bilgileri dışında kapak ve sayfa tasarımcısı ve resimleyenin yani tasarımcıların isimleri bulunmamaktadır. Buna ilaveten dikkat çeken bir diğer husus ise materyalde önsözün yer almamasıdır. Eserin ön, iç ve arka kapağı ile içeriğine ait sayfalarda; kitabın yazarı, yayınevi, basım yılı, kullanılacağı okul türü, kitabın uygun olduğuna ilişkin kurul kararı gibi bilgiler yer almaktadır.

3.2. Ders Kitabının Sayfalarının Tasarımı

3.2.1. Kâğıdın Kalitesi, Görünüş Ve Boşluklar

Ders kitabında kullanılan kâğıt saman kâğıdı olup, paragraflar arasındaki boşluklar kitabın tamamında aynı değildir. Buna karşın, satır arası boşluklar ise kitabın tamamında aynıdır. Kitap kenar boşluklarında ve sayfalarda renk kullanılmamıştır ve yazı alanı dışında kalan sağ, sol, üst ve alt kenar boşlukları kitabın her yerinde normal ölçüdedir (10mm). Bu nedenle sayfa kenar boşlukları, okuma, not alma ve aranan bilgiyi kolay bulmak için geniş tutulmuştur denebilir. Kitapta genelde kenar boşluklar 2 cm olarak düzenlenmiş olup, satırlar arası yatay ya da dikey boşluklar dengeli kullanılmıştır. Başlıklar, okuyucunun kolay fark edebileceği yere (sayfanın sol üst köşesine) konmaktan ziyade buna dikkat edilmeyip rastgele konulmuştur.

3.2.2. Kullanılan Yazı (tipografya)

Kitabın genelindeki yazı tipinde görsel açıdan problemler bulunmaktadır. İlk olarak eserin içindekiler kısmında materyalin içeriği ile ilgili bilgiler verilirken sayfa iki sütun halinde düzenlenmiştir. Bu durum yazıların çok düzensiz bir şekilde oluşturulmasına sebep olurken, okumayı da güçleştirmektedir. Özellikle alt başlıklar, soldan sağa doğru yazılırken hizalama ilkesine uyulmadan gelişi güzel alt alta sıralanmışlardır. İçindekiler listesindeki başlıklar etkili düzenlenmemekle beraber ana başlıklar koyu olarak yazılsa da, kelimeler arasında bırakılan boşluk okumayı güçleştirmektedir. Bazı başlıkların yarısı koyu, diğer yarısı normal yazılmıştır. Bu durum ders kitabının özensiz hazırlandığını göstermektedir. Buna ilaveten, alt başlıklar, 5 cm'lik küçük bir yere sığdırılmaya çalışılmış ve hizalama ihlal edilmiştir. Bu da görüntü açısından estetik değildir³. Ders kitabındaki yazılarda yaşanan diğer bir problem ise, sayfalarda çok sayıda başlığın arka arkaya büyük yazılması

³Bkz. s. 3-4.

yüzünden, büyük harflerin uyarı ve dikkat çekme amacının kaybolmasıdır. Bunun dışında alt başlıkların puntoları farklı olsa da, ana başlıklarla aynı büyüklüktedir. Ders kitabındaki sayfalarda kullanılan yazı ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise, yazı stilleri ve puntoların aynı olmamasıdır.

3.3. Ders Kitabında Yer Alan Görsellerin Tasarımı:

3.3.1. Görsellerin Rengi ve İçeriği

Tarih ders kitabında 21 haritanın dışında resim, fotoğraf ve minyatür olmak üzere toplam 55 görsel bulunmaktadır. Bu görseller arasında 6 adet gerçek çizime dayalı resim, 47 adet fotoğraf, 2 adet minyatür de yer almaktadır. Bu resimlerden 4 tanesi kişilerin portrelerinden oluşmaktadır. Ders kitabında yer alan görsellerden biri hariç (Harita 7) renk kullanılmamıştır. Bu durum ders kitabının canlılığını, dikkat çekme, uyarma, okumaya istek uyandırma gibi özellikleri yitirmesine neden olmuştur. Görsellerin çoğu metinle alakalı gibi görünse de, aslında pek çoğunun amacı boş yerleri doldurmaktan öteye geçememiştir.

Ders kitabında yer alan görsellerin büyük çoğunluğu net, anlaşılabilir ve temiz baskılı değildir. Bazı görseller hariç yaratıcı, yönlendirici, düşündürücü, bilgilendirici ve metinde verilmek isteneni özetleyici biçimde oluşturulmamışlardır.⁴ Görseller genelde ülkemizin sanatsal ve mimari eserlerini içermekte olup, görseller içinde bulunan resimlerin büyük çoğunluğu gerçek fotoğraflardan oluşmaktadır.

3.3.2. Görsellerin Şekli

Nitelikli bir ders kitabında yer alan görsellerin ebadının ne olması gerektiği ile ilgili belirli kriterler bulunmaktadır. Bu çerçevede bir ders kitabındaki görseller en az 10 satır yani 5cm, haritalar hariç en çok da 23 satır yani 10 cm olmalıdır (Güneş, 2002). Görsellerin ders kitabına yeterli katkıyı sağlayabilmeleri için bu ebatlarda yer almaları gerekmektedir. İncelenen ders kitabındaki görsellerin tamamı 6 satırdan büyüktür.

Her ne kadar görsellerin ebatı hakkında kriter oluşturulmuş olsa da -6 satırdan büyük 3 satırdan küçük olmamalıdır (Güneş, 2002) 6 satırlık bir görsel bir ders kitabı için çok küçük kalmaktadır. Ders kitabındaki görsellerin biçimleri, boyutları ve yerleşimleri farklıdır. Kare, dikdörtgen, daire ve kenar kontürleri olmadan konulmuş görseller vardır.⁵ Bu nedenle okuyucunun dikkatini bu farklı kullanımları çekmektedir. Yapılan araştırmalara göre insanlar en çok sol üst köşeye dikkat eder ve en çok sol

⁴Bkz. s. 91.

⁵Bkz. s. 51, 91, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 182, 193, 199, 254.

üst köşeyi hatırlarlar (Yalın 2003). Görsellerin sadece 8 tanesi sol üst köşeye denk geldiği için yerleştirilmiştir. Yani görselde vurgu yapmak için sol köşeye yerleştirme yapılmamıştır. Bu da görsellerin gelişi güzel bir şekilde yerleştirildiğini göstermektedir.

3.3.3. Görsellerin Konulması Gereken Yerler

Ders kitabında kapak içerisinde ve iç kapakta görsel bulunmamaktadır. Koyu tonlardan ya da yoğun renklerden oluşan görseller aynı sayfaya arkalı önlü olarak basılmamıştır. Bu da görsellerin birbirlerinin görüntü etkisini bozmamalarını sağlamıştır (Bunun nedeni koyu tonda basılan görsellerin arka sayfaya boya verme özelliği olabilmektedir).

3.3.4. Metin-Görsel Uyumu

Nitelikli bir ders kitabının en temel özelliklerinden birisi metin-görsel uyumdur. Metin görsel uyumunun bulunmadığı materyallerden istenilen verimin alınabilmesi söz konusu değildir. İncelenen 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı'nda atıf yapılan 20 resim ve 12 harita olmak üzere toplam 32 görselin metinle uyumunda problemler bulunmaktadır. Bu görseller içerisinde bir resim numaralandırılmamış olup, görselin ne olduğu da belirtilmemiştir.⁶

Tarih ders kitabının farklı sayfalarında metin görsel uyumsuzluğunu gösterebilecek materyaller yer almaktadır. Örneğin sayfa 28, 29 ve 30'da ilk Hristiyanlık mezheplerinden bahsedilirken bu sayfalara resim olarak Çemberli Taş, Konstantin Sarnıcı, Valens Su Kemerli görselleri konulmuştur. Bunun dışında sayfa 148'de şato, ortaçağda kilise ve papalık konularının yanında zırhlı şövalye görseli bulunmaktadır.

Atıf yapılan görsellerin bazıları ise metinden birkaç sayfa sonra karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 6. sayfada Kavimler Göç'ünden bahsedilmiş ancak bununla ilgili harita sayfa 10'da yer almıştır. Yine sayfa 182'de I. İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubat'ın fetihleri anlatılırken buraya bir Darüşşifa görseli konulmuş. Buna ilaveten, aynı şekilde, sayfalar sonra atıf yapılan bir resim, çok daha önceki sayfalarda yer almaktadır. Örneğin sayfa 28'de yer alan Çemberli Taş görseline atıf sayfa 35'de yer alan okuma parçası içerisinde yapılmıştır. Bu örnekler incelenen ders kitabındaki pek çok resmin yerinde ve amacına uygun olarak kullanılmadığını göstermektedir.

⁶Bkz. s. 91.

3.3.5. Metinlerde Yer Alan Görseller

Ders kitabı içerisindeki metinlerde yer alan görsellerin metin içerisinde yerleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. İncelenen ders kitabındaki metinlerde yer alan görsellerin özenle hazırlanmadığı görülmektedir. Bu bağlamda ders kitabında karşılıklı iki sayfanın bir bütün olarak tasarlanmadığı, gelişi güzel yerleştirmelerin olduğu görülmektedir. Örneğin görseller metni ikiye böldüklerinde paragrafı değil cümleyi bölmekte ve paragrafın içerisine yerleştirilen görseller okuma akışını engellemektedir. Kitapta bu olumsuz örnekleri yansıtan 24 görsel bulunmaktadır.⁷

3.3.6. Görsellerin Niteliği

Yukarıda bahsedildiği üzere, ders kitabında 31 tane yer ve eser resmi, 5 tane eşya resmi ve 7 tane de duvar-mozaik resmi bulunmaktadır. Kitapta 18 görsel hariç, okuma akışını engelleyecek görsel yerleşimine rastlanmamaktadır. Bu görsellerin hepsi günümüzdeki ders kitaplarının çoğunda yer almayan numaralandırma sistemi ile numaralandırılmışlar ve her birinin altına görselle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Buna karşın ders kitabında şema, tarih şeridi bulunmaması bir tarih ders kitabı için en büyük eksikliklerdendir.

3.4. 1970 Tarihli Ders Kitabının Günümüz Ders Kitaplarıyla Karşılaştırması

1970 tarihli ders kitabı bugünkü ders kitaplarıyla karşılaştırıldığı zaman, bu ders kitabının günümüz ders kitaplarından görsel tasarım açısından farklı olduğu görülmektedir. İlk olarak günümüz ders kitaplarında bulunan bazı görsel materyallerin incelenen ders kitabında yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu görseller 1980 ihtilali sonrası ders kitaplarında yer alması zorunlu hale getirilen “Atatürk portresi”, “İstiklal Marşı”, “Bayrak” ve Gençliğe Hitabe” bölümleridir. Buna karşın 1970 tarihli ders kitabında, günümüz ders kitaplarında yer almayan görsellerin olduğu da görülmektedir. Kitapta yer alan “Senkronik Özet Tablosu” 1970 tarihli ders kitabının dikkat çeken görsellerinden birisi olup, bu bölümün günümüz ders kitaplarında yer almaması önemli bir eksikliklerdir. Bir ders kitabında yer alan senkronik özet tablosu sayesinde öğrenciler, öğretimi yapılan konuyla ilgili eş zamanlı olarak dünyada hangi önemli olayların meydana gelmiş olduklarını görebilecek ve anlamlı öğrenmeye zemin

⁷Bkz. s.13, 20, 29, 75, 83, 97, 105, 134, 146, 153, 164, 166, 189, 192, 196, 203, 204, 212, 218, 227, 228, 249, 264.

hazırlayacaklardır.

1970 tarihli ders kitabında günümüz tarih ders kitaplarında yer almayan ve eserde kullanılan kaynaklarla ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. “Başlıca Türkçe Kaynaklar” adıyla düzenlenmiş bölümde eserde kullanılan kaynaklar; ansiklopediler, genel tarihler, özel tarihler, monografiler, yabancı devletler tarihleri, dergiler ve sözlükler olarak, günümüzün kitaplarında bulunmayan ayrıntılarla sınıflanmıştır. Bu bölümde yazar, anlatılacak konular ile ilgili her ünitenin bölüm başına ulaşılabilir diğer kaynakları yazmıştır. Günümüz ders kitaplarında kullanılan kaynakların da türlerine göre farklı başlıklar altında toplanması ve kaynaklarla ilgili detaylı bilgilerin verilmesi, öğrencilerin kaynaklara ulaşması ve kaynak bilgilerinin gelişmesi açısından önemlidir.

1970 tarihli ders kitabında yer alan görsel materyallerden bir kısmının günümüz tarih ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında “Önemli Olaylar” adıyla düzenlenen bölüm, halen kullanılan ders kitaplarında yer alan kronolojilerle aynı işleve sahiptir. Buna ilaveten, 1970 tarihli ders kitabında yer alan, “Konunun Ana Çizgileri” adıyla oluşturulan bölüm günümüz tarih ders kitaplarında bulunan “Ünitenin Konuları” ile aynı görevi görmektedir. Bunun dışında, “Konunun İşlenmesi” adıyla oluşturulmuş bölüm ise, halen kullanılan ders kitaplarında “Alıştırmalar, Hazırlık Çalışmaları” adıyla aynı görevi üstlenmektedir.

Emin Oktay tarafından hazırlanan ders kitabında yer alan, “Tamamlayıcı Bilgiler” adıyla düzenlenen bölüm ise, günümüz ders kitaplarındaki “özet” bölümünün daha detaylı verilmiş halidir. Farklı olarak içerisinde sorular sorulmuş ve cevapları verilmiştir. “Tamamlayıcı Bilgiler” adlı bölüm kitapta sadece I. Ünitenin 1. bölümünde⁸, III. Ünitenin⁹ 2., 5. ve 6. bölümlerinde ve VIII.¹⁰ Ünite de bulunmaktadır. “Değerlendirme Soruları ve Ödevler” adıyla düzenlenmiş bölüm ise halen kullanılan tarih ders kitaplarında “Değerlendirme Soruları” olarak yerini almaktadır. Bunun dışında “Terimler ve deyimler” adlı bölümün benzeri günümüz ders kitaplarında sözlük olarak yer almaktadır.

3. Sonuç ve Öneriler

Emin Oktay tarafından 10. Sınıf tarih derslerine yönelik olarak 1970 tarihinde hazırlanan tarih ders kitabının görsel açıdan incelenmesi

⁸ Bkz. s. 14, 159

⁹Bkz. s. 70, 101, 110

¹⁰ Bkz. s. 8, 220, 221

neticesinde materyalin halen kullanılan tarih ders kitaplarıyla benzerlik ve farklıklar gösterdiği görülmektedir. Geçen asrın ikinci yarısında hazırlanan bu kitabın, günümüz ders kitapları açısından eksikliklerinin olmasına karşın, olumlu yönleri de bulunmaktadır.

1970 tarihli ders kitabı görsel açıdan değerlendirildiğinde; saman kâğıdından oluşması, kapağın çok ince olması, görsellerde rengin kullanılmaması, yazı stiline ve puntonun gelişi güzel hazırlanmış olması eserde en ön plana çıkan eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın, 47 yıl önce yazılmış bu tarih ders kitabının, görsel açıdan incelenmesi sonucunda, günümüz ders kitaplarında bulunmayan ve öğrenme kalitesini olumlu yönde etkileyebilecek özelliklere sahip olduğu da görülmektedir. Ders kitabında görsellerin türlerine göre ayrı ayrı numaralandırılmaları, görsellerin alt kısımlarında detaylı açıklamaların olması, elle çizilmiş görsellere ve konu başında inceleme ve araştırma için başlıca kaynaklara yer verilmiş olması 1970 tarihli ders kitabının halen kullanılan ders kitaplarından üstün yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında halen kullanılan ders kitaplarında yer almayan ve 1970 tarihli ders kitabında yer alan senkronik özet tablosu ve türlerine göre ayrılmış kaynakça, incelenen ders kitabının tarih öğretimini olumlu etkileyebilecek olumlu yönleri arasında yer almaktadır.

Araştırma sonucunda günümüz ders kitapları için aşağıdaki öneriler yapılabilir;

- Tarih ders kitaplarına konulacak görsellerin bir kısmı illüstrasyon olmalıdır.
- Tarih ders kitaplarında yer alan görseller türlerine göre ayrılarak numaralandırılmalıdır.
- Tarih ders kitaplarında yer alan görsellerin alt kısımlarında, görselle ilgili detaylı açıklamaları yer almalıdır.
- Tarih ders kitaplarında yer alan görseller, renk, ebat ve sayıları bakımından tatmin edici olmalıdır.
- Tarih ders kitaplarında senkronik özet tablosu konulmalıdır.
- Tarih ders kitaplarında yer alan her ünite için, o ünite ile ilgili yararlanılabilecek kaynaklar hakkında detaylı bilgi verilmelidir.

Kaynaklar

Adıbelli, Sevilay. (2007). *Yeni Programa Göre Hazırlanan Lise 1 Fizik*

Ders Kitabının Eğitsel, Görsel, Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Alkan, Bekir. (2002). *İlköğretim İkinci Kademe 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alpan, Gülgün, Bangir. (2004). *Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımın Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bell, Judith. (1997). *Doing your research Project.* Buckingham: Open University Press.

Arıkan, Zeki. (1998). Ders kitaplarında Avrupa tarihi, *Tarih öğretimi ve ders kitapları.*, Ed. S. Özbaran. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 153–168.

Çetin, Aysun. (2008). *6. Sınıf Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitabı'nın (2005) Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenip Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Koca Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Demircioğlu, Ebru. (2011). *Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görseller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği.*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demircioğlu, İsmail. Hakkı. (2013). Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları.* 38: 119-133.

Gürol, Abdulkadir. (2002). *İlköğretim 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Resimlerin Çocuğun Eğitimine Etkileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

İşeri, Kamil. (2003). *Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler İçin Çizilen Resimlerin İncelenmesi, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Türkçemiz.* Ankara: Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı Yayını, 58-74.

Kabapınar, Yücel. (1998). *A Comparison Between Turkish And English History Textbooks: Design, Construction And Usability Issues.*England: Unpublished Doctorate Thesis, University Of Leeds.

- Kalın, Özlem. Ulu. (2007). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2004) ve 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kars, Nurafer. (2006). *2005–2006 Öğretim Yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Okutulan, İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Grafik Tasarım Açısından İncelenmesi*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıç, Abdurrahman. ve Seven, Serdal. (2007). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem A.
- Miller, Robert. & Brewer, John. (2003). *The A - Z of social research*. London: SagePublication.
- Robson, Colin. (1998). *Real world research*. Oxford: Blackwell.
- Sakaoğlu, Necdet. (1998). Tarih ders kitaplarında Anadolu uygarlıkları, *Tarih öğretimi ve Ders Kitapları*. Ed. S.. Özbaran, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 169–174.
- Scott, John. (1990). *A Matter Of Recors: Documentarysources in Social Research*. Cambridge: PolityPress.
- Scott, David. & Morrison, Marlene. (2005). *Key ideas in educational research*. London. Continuum.
- Sığan, Cuma. (1997). *İlkokulda Sosyal Bilgiler Dersinin Etkinliğini Azaltan Faktörlerin Araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, Hasan. ve Yıldırım, Ali. (2011). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tosunoğlu, Mesiha. Arslan, Metin. ve Karakuş, İdris. (2001). *Konu Alanı ve Ders Kitabı İnceleme*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2015). Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=keli me&guid =TDK.GTS.56851d493f5431.7509360625 Aralık 2015'de erişildi).
- Yalın, Halil. İbrahim. (2003). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınevi.